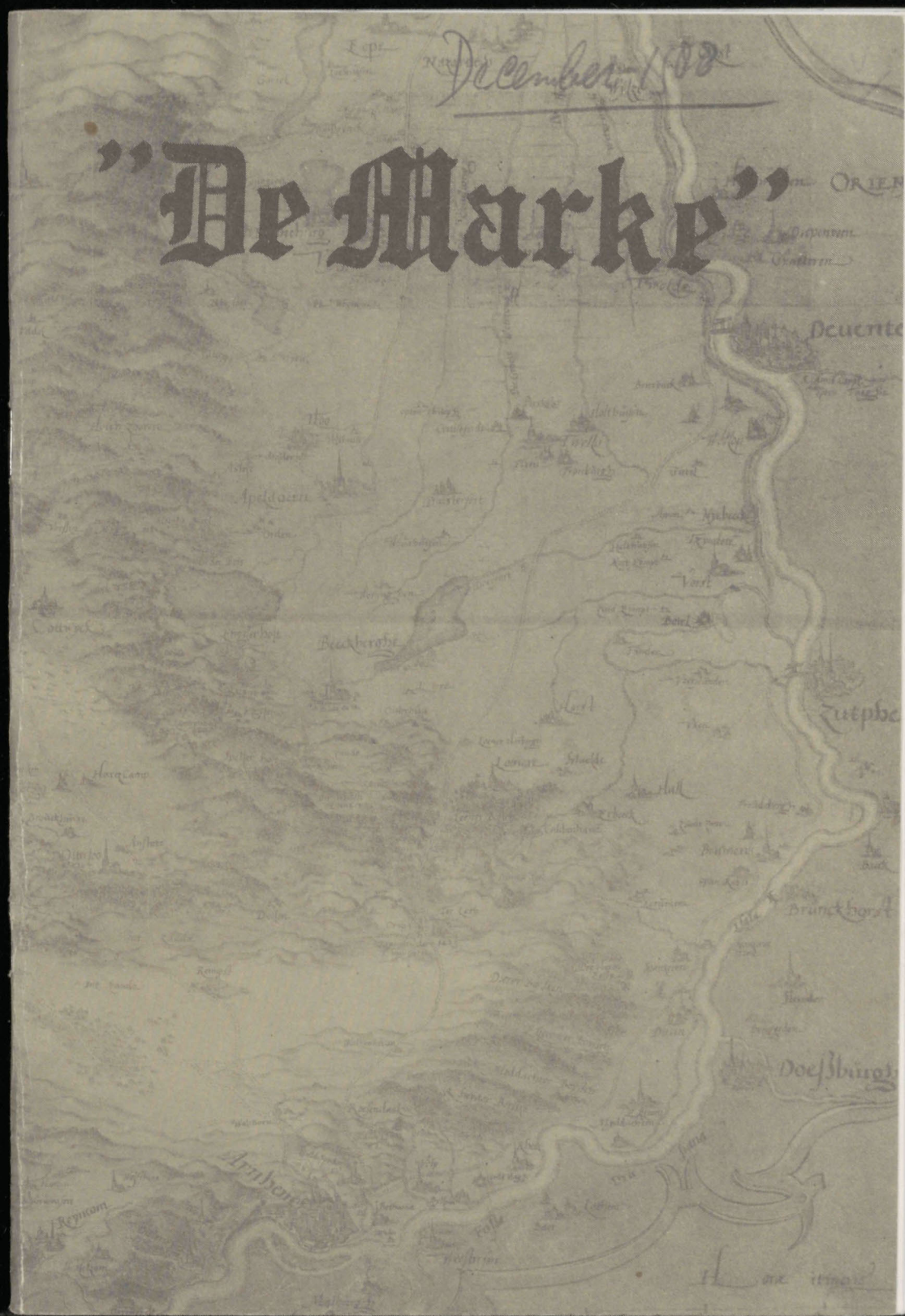
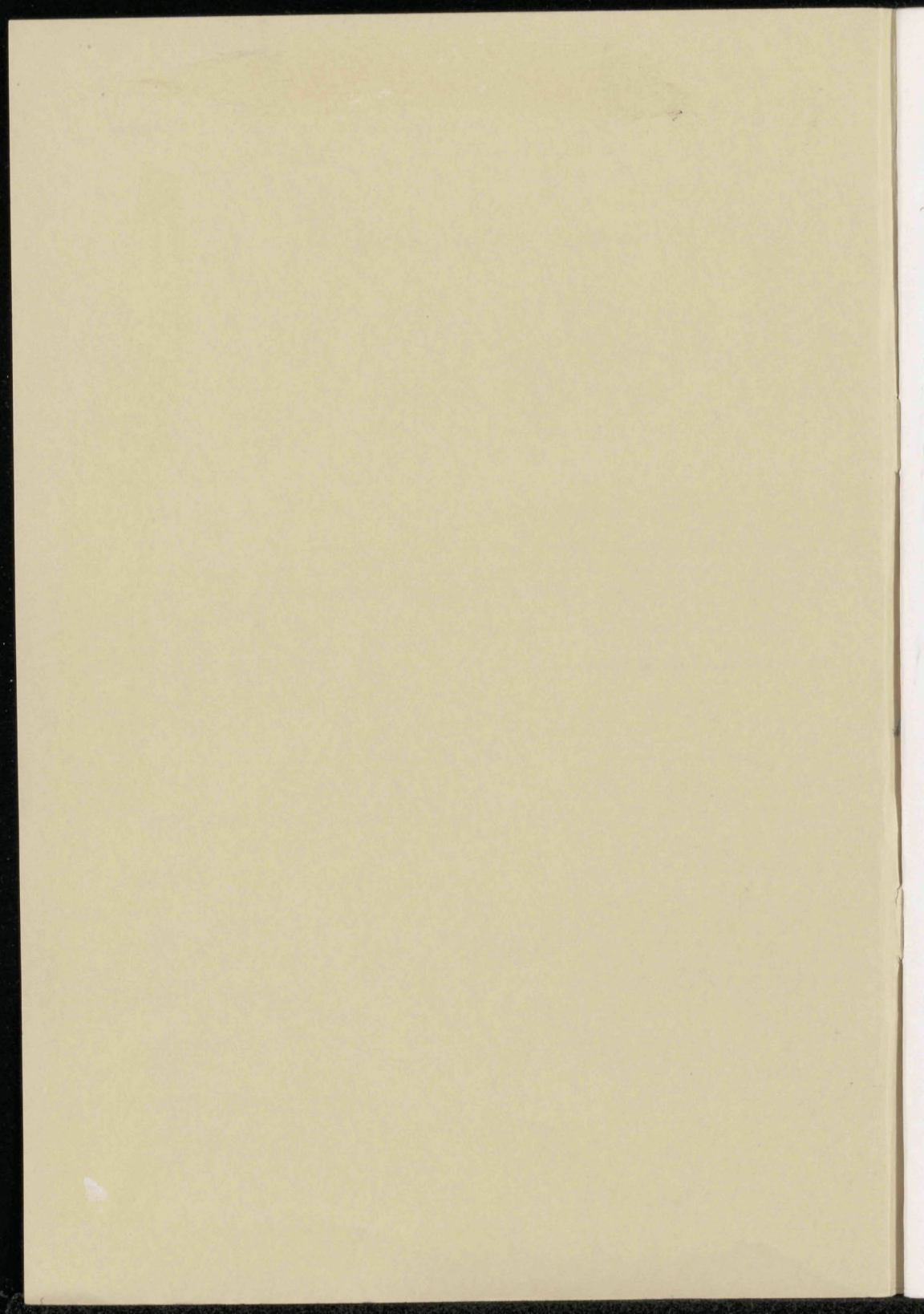

"De Marke"

DE MARKE Orgaan van de oudheidkundige vereniging "De Marke".
Beekbergen – Brummen – Eerbeek – Hall –
Klarenbeek– Loenen.

Secretariaat: Volmolenweg 4 – 6961 VN Eerbeek.

INHOUD

1. Algemene informatie
2. Van de redactiecommissie
3. Marten Orges en zijn huis–, hand– en watermerk
4. Het Leermolentje in Loenen
5. Station Eerbeek
6. Onderzoek naar betekenis van de plaatsnamen van de Veluwezoom
7. Archeologische waarnemingen(3)
8. De vijftiende–eeuwse tegels van Laag–Helbergen
9. Streekarchivariaat Oost – Veluwe
10. Onderzoek bij Rhienderstein

Bestuursleden:

H. Phielix, voorzitter Meengatstraat 108, Brummen	tel. 05756 – 2068
R.W.P. de Vries, secretaris Offenbachstraat 12, Eerbeek	08338 – 51033
R. Boot, penningmeester Dorpsstraat 52, Beekbergen	05766 – 2134
L.M. Helfferich v.d. Kleij, Boerhaavelaan 66, Eerbeek	08338 – 51096
G. Buitenhuis, Woudweg 71, Klarenbeek	05761 – 1276
W. Klomp, Langschoten 71, Loenen	05765 – 2276

Decembern timer 1988, 12^e jaargang.

Van de redactiecommissie

Zoals u ziet is de uitvoering van "De Marke", orgaan van onze Oudheid kundige Vereniging, gewijzigd. Werd de copy voorheen keurig uitgetypt door diverse actieve leden, het laatst door de heer Vrijhof, nu wordt de inhoud gedrukt, waardoor o.i. de leesbaarheid en aantrekkelijkheid worden vergroot.

Om ook in de toekomst met regelmaat "De Marke" te laten verschijnen heeft het bestuur een redactie commissie benoemd. Het is echter niet de bedoeling dat deze commissieleden alleen "De Marke" vullen met artikelen, ook andere leden worden hierbij aangespoord om hun aandeel te leveren.

De leden van de redactiecommissie zijn:

- J. de Ruiter uit Brummen
- J. Coenraedts uit Eerbeek
- B. Derksen uit Eerbeek

Adres van de redactiecommissie:

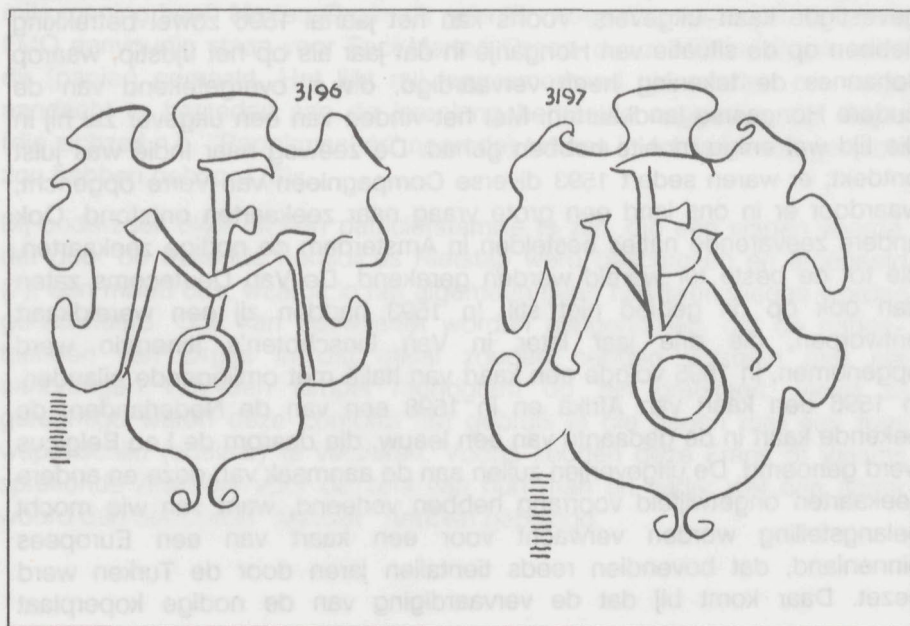
- Volmolenweg 4 Eerbeek 6961 VN.

Marten Orges en zijn huis-, hand- en watermerk.

In 1987 mocht ik in dit orgaan enkele opmerkingen maken omtrent het huis- en handmerk, dat op de grafzerk van de bekende Beekbergense papiermaker te zien is; ik nam toen aan dat de hoofdletters FMO de initialen zouden zijn van een teopasselijke spreuk. Tevens vroeg ik of iemand wellicht een eenvoudiger oplossing voor dit vraagstuk had (1).

Nu, tien jaar later is van bevriende zijde mijn aandacht gevestigd op het werk van de Engelsman E. Heawood, oud-bibliothecaris van de Royal Geographical Society in Londen, een eerbiedwaardige instelling, die dit jaar zijn 200-jarig bestaan herdenkt. Tijdens en na zijn gewone werkzaamheden speurde hij in oude boeken en archieven naar watermerken, afkomstig uit de gehele wereld. Veertig jaar geleden was hij hiermede gereed en vond hij "The Paper Publications Society" in Hilversum bereid zijn publicatie, die bijna 4000 merken omvat, te verzorgen (2).

De daarin opgenomen watermerken zijn in rubrieken verdeeld, echter zonder de naam van de betreffende papiermaker te vermelden. Onder de groep "Letters" vonden we vier watermerken, bestaande uit de onder elkaar geplaatste hoofdletters FMO, niet in een wapenschild, doch in een cartouche-achtige omlijning.

Deze figuren, waarvan er twee zijn afgebeeld, werden gevonden in:

1. een kaart van Hongarije, waarop vermeld "Joannes à Duetecum Jun: fecit; Corn: Nicol: excudit" en die in de bovenrand voorzien is van het jaartal 1596;
2. de bladen van een Mercator-Hondius atlas, uitgegeven te Amsterdam in 1906;
3. een Engelse kaart van de Gt. Levell of the Fenns uit het jaar 1611;
4. de bladen van een atlas van J. Hondius, uitgegeven in 1613 te Amsterdam.

Aangezien de eerste molen van Orges in de loop van 1601 in werking moet zijn gesteld, leveren de laatste drie watermerken geen problemen; anders ligt het met de kaart, genoemd sub 1. Men zou uit deze kunnen afleiden dat Orges reeds vóór 1601 als Mr. papiermaker moet zijn opgetreden op een elders – waar dan ook – gelegen papiermolen en in die tijd reeds papier leverde aan uitgeverijen voor hun atlassen; deze conclusie lijkt mij echter voorbarig en wel op de volgende gronden.

In de eerste plaats blijkt, dat de familie Van Deutecom (vader Joannes en de zoons Baptiste en Joannes) geen uitgevers waren, doch in Haarlem wonende tekenaars en graveurs, toen plaatsnijders genoemd, die voor hun werk geheel afhankelijk waren van de opdrachten van de te Amsterdam gevestigde kaart-uitgevers. Voorts kan het jaartal 1596 zowel betrekking hebben op de situatie van Hongarije in dat jaar als op het tijdstip, waarop Johannes de tekening heeft vervaardigd, d.w.z. overgetekend van de oudere Hongaarse landkaarten. Met het vinden van een uitgever zal hij in die tijd wel enige moeite hebben gehad. De zeeweg naar Indië was juist ontdekt; er waren sedert 1593 diverse Compagnieën van Verre opgericht, waardoor er in ons land een grote vraag naar zeekaarten ontstond. Ook andere zeevarende naties bestelden in Amsterdam de nodige zeekaarten, die tot de beste ter wereld werden gerekend. De Van Deutecom's zaten dan ook op dit gebied niet stil. In 1593 hadden zij een wereldkaart ontworpen, die drie jaar later in Van Linschoten's Itinerario werd opgenomen, in 1595 volgde een kaart van Italië met omliggende eilanden, in 1596 een kaart van Afrika en in 1598 een van de Nederlanden, de bekende kaart in de gedaante van een leeuw, die daarom de Leo Belgicus werd genoemd. De uitgeverijen zullen aan de aanmaak van deze en andere zeekaarten ongetwijfeld voorrang hebben verleend, want van wie mocht belangstelling worden verwacht voor een kaart van een Europees binnenland, dat bovendien reeds tientallen jaren door de Turken werd bezet. Daar komt bij dat de vervaardiging van de nodige koperplaat

(afmetingen ca. 60 x 40 cm) voor deze kaart met zijn ontelbare plaatsen, kastelen, rivieren, bergen en beekjes, een aanzienlijke tijd zal hebben geveegd. Opvallend is overigens dat de uitgever, Cornelis Nicolaeszoon, het jaar van uitgifte niet op de kaart heeft vermeld, mogelijk om commerciële redenen. Tenslotte is bekend, dat na de dood van deze uitgever (mei 1609, CdB) de plaat van Van Deutecom door anderen is gebruikt, o.a. door de Amsterdammer David de Meyne, die zijn herdruk ongewijzigd liet met 1596 in de titel en met de naam van Cornelis Claesz. in de rechter-benedenhoek (3).

In Nederland is een kaart van de eerste editie aanwezig in een particuliere atlas, gebonden in 1613, berustende bij de Atlas van Stok in Rotterdam; in deze kaart is geen watermerk te onderscheiden (4).

Van de druk van De Meyne is in de Univ. Bibl. te Leiden een exemplaar voorhanden; ook in deze kaart kon geen watermerk worden ontdekt (5).

Het moge duidelijk zijn, dat het geenszins vast staat, dat de onder 1 genoemde kaart vóór 1601 zal zijn verschenen; het bovenstaande wettigt eerder de conclusie dat de uitgave na dat jaar het licht heeft gezien.

Tenslotte nog de letter F in het bewuste watermerk. Onder 1. ziet men dat daar het Latijnse woord "fecit" is gebruikt; dit is een onder kunstenaars gebruikelijke aanduiding met de betekenis "hij heeft (dit) gemaakt." Naar mijn mening heeft Marten Orges dit gebruik overgenomen, zodat de letters FMO eenvoudig staan voor Feci Marten Orges, d.w.z. Marten Orges heeft dit (papier) gemaakt. Het lijkt mij langzamerhand tijd worden om enige aandacht te besteden aan de jarenlang herhaalde suggestie, dat Orges (die zichzelf n.b. "Pappirmacher" noemde) tot een in Artois levend geslacht zou hebben behoord (6).

Bij onderzoek blijkt dit een patriciërsfamilie te zijn, die een wapen voerde, dat door de bekende heraldicus Rietstap werd beschreven en afgebeeld (7); een milieu dus, waaruit in het algemeen geen handwerkslieden worden gerecruteerd. Ook kan bezwaarlijk worden aangenomen, dat de nabestaanden van Orges in dat geval zouden hebben volstaan met het aanbrengen van een simpel monogram op zijn grafsteen, terwijl zij gerechtigd waren deze conform het gebruik in die dagen met een fraai wapenschild (adelaar) te versieren. Voorts zouden deze Frans of Vlaams sprekende Artesiërs voor de zerk van hun man en vader wel een ander woord dan het Duitse "Meister" hebben gebezigd.

Volgens overlevering, vastgelegd in een manuscript uit het begin van de 19de eeuw (8) is Orges een Zwitserse huurling in Nederlandse dienst geweest. Bij gebrek aan verdere archivalia – zowel hier als in Zwitserland – valt deze mededeling moeilijk te bevestigen, doch om dezelfde reden is men er de laatste honderd jaar ook niet in geslaagd deze afdoende te weerleggen. Voor de aanwezigheid van in Noord-Zwitserland t.b.v. het Staatse Leger geworven huursoldaten in de Arnhemse dreven kort voor 1600 (slag bij Nieuwpoort!) verwijs ik naar "Veluwse Geslachten" van februari 1985, blz. 20.

G.D. Cornelissen de Beer.

- (1) "De Marke", jg. II, nr.1, sept. 1978
- (2) Edward Heawood, *Monumenta Chartae Papyraceae*, I, Watermarks, mainly of the 17th and 18th Centuries, Hilversum, 1950, pages. 51, 67 en 135.
- (3) Prof. Dr. G. Schilder (Hoogleraar Historische Kartografie te Utrecht), *Monumenta Cartographica Neerlandica* I, Alphen a/d Rijn, 1986, pag. 31.
- (4) Bericht van de Atlas van Stolk van 18 mei 1988.
- (5) Bericht van de Collectie Bodel Nijenhuis van 26 mei 1988. Het Engelse genootschap liet mijn verzoek om nadere inlichtingen onbeantwoord.
- (6) "De Veluwse molen", uitgave van het Ned. Openluchtmuseum Arnhem, 1ste t/m 3de druk.
- (7) J.B. Rietstap, *Armorial Général*, 1884–87, Tome II, page 354.
- (8) Vermoedelijk geschreven door een lid van de Eerbeekse papiermakersfamilie Pannekoek; destijds in het bezit van een papierfabrikant te Eerbeek (Nwe. Apeld. Crt. van 29–6–1937).

Het Leermolentje in Loenen

Enkele jaren na de wederopbouw van de Zilvense korenmolen en de Loenense papiermolen wendde Oliphier Hacfort – eigenaar en 's-zomers bewoner van het Huis Ter Horst – zich in het voorjaar van 1638 tot de Rekenkamer te Arnhem teneinde vergunning te verkrijgen voor het leggen van een papier- of een volmolen in Loenen of Zilven. Na de gebruikelijke procedure (bekendmaking in de omliggende kerken en behandeling van eventuele protesten voor het Gelderse Hof) ontvangt hij in maart 1641 zowel de toestemming om "met het setten der moele voort te vaeren", als het recht van erfpacht op twee beekjes, tegen een jaarlijkse recognitie van drie gulden, te betalen aan de Rentmeester van Veluwe in Arnhem. Hacfort's "reversbrief", waarin hij de ontvangst van de akte bevestigt en de gestelde voorwaarden accepteert, is een van de weinige, die bewaard zijn gebleven (1).

De molen is dus reeds in aanbouw en terzelfde tijd wordt er gegraven aan de beek "daer de meulen leit" tot midden op het Kieveen door de (geleende!) soldaten van Doesburg, de arbeiders van Andries van Deventer en door Peter den Irdman, Hacfort's vaste grondwerker. Tot en met oktober ontvangen zij 372 gulden arbeidsloon. Ook toen ging men kennelijk aan het werk met de gedachte, dat de vergunningen wel zouden komen. Op de Holspraakdag van mei 1641 staan de Geërfden van Loenen aan Hacfort toe om ten behoeve van de molen "die begonnen beeke ende grifte tot effecte te brengen".

De molen kan aan de hand van het bovenstaande gelocaliseerd worden in de omgeving van de tegenwoordige Middelste Molen aan het Apeldoorn-Dierense kanaal, nabij de plaats waar eertijds de Loenense Beek zich met de Zilvense verenigde, d.i. ongeveer 1,75 km. beneden Wolff's papiermolen en ca. 5,5 m. lager dan deze. Het blijkt echter geen papier- of volmolen te zijn geworden, doch een zeem- of zeemtouwersmolen, waarin fijn zeemleder wordt vervaardigd uit kalfs-, schape- en geitevellen. De keuze was niet zo vreemd: ook in deze molens is zuiver, zacht en ijzervrij water een vereiste voor het uitspoelen van bloed en zout uit de huiden, terwijl de kracht van het waterrad kan worden aangewend voor het heffen van de hamers, waarmede de met walvis- of robbentraan gelooide vellen in de troggen worden bewerkt om ze zacht en soepel te maken. Hacfort moet beseft hebben dat de exploitatie van een dergelijke molen in deze dun bevolkte streek in concurrentie met de Zutphense zeembereiders wel eens een gewaagde onderneming zou kunnen worden en deelt daarom de eigendom van de molen voor de helft met Mr. Pauwel Peelen, de bekende

Apeldoornse timmerman-aannemer, die ongetwijfeld bij de bouw van de molen betrokken geweest zal zijn. Ook de pachter, Mr. Crijn Peters uit Zutphen, is voorzichtig en verenigt zich met zijn stadgenoten Hendrick van Calcar en Jorrien Tolhuys tot een maatschap, waarin de laatste al spoedig vervangen wordt door Mr. Huybert Huyberts (2).

De pacht van de molen wordt "voor de eerste reise op den eersten Aprilis 1642" voor termijn van zes jaren aangegaan tegen de som van 180 gulden per jaar, gelijkelijk te verdelen tussen de compagnons Hacfort en Peelen. Dit is een niet gering bedrag, ook al neemt men in aanmerking, dat het de huur van de grond, de molen, een huisje en het z.g. waterrecht op de beken omvat.

Uit de eerste afrekeningen blijkt, dat Hacfort de ruwe vellen voor 12 stuiver per stuk aan Peters verkoopt en de bereide schaaps- en kalfsvellen terug neemt voor 1 gulden 5 stuivers, o.m. ten behoeve van de kleding van zijn dienaren Jan en Hendrik en zijn pachter Derck Maess.

In de loop van 1643 komen de Geërfden tot de ontdekking dat de leermolen op markegrond is gelegd en dat "de kaetstede waer Derck Maess op woent boven olde bepalingen was uitgesteecken". Tijdens de daarop volgende holt spraakdag wordt Hacfort verplicht daarvoor 6 gulden af te staan "jaerlix ende alle jaeren, te lossen met hondert gulden".

De pachtsom mag in 1644 door de huurders gekort worden met 4 gulden min 5 stuiver wegens het leeren wambuis voor Derck Maess en 9,5 gulden voor een leeren broek voor Peter de Ir(dman) die Hacfort voor zijn rekening neemt. Het volgende jaar ontvangt Hacfort voor geleverde schapevellen 2 Franse kronen van Mr. Huyberts; de laatste levert aan Hacfort's zuster Assuera, wonende op het Huis Schoonderbeek (Putten) twee bereide kalfsvellen voor haar "jong Jan, ider fel voor eene halve Rixdaller".

In mei 1646 kan Hendrick van Calcar de pacht verminderen met 4 gulden 2 stuiver voor een aan Derck Maess geleverde broek, alsmede met 12 gulden wegens schadevergoeding, omdat de beek van de Onderstal niet op de molen heeft gelopen wijl een dijkje door Marten Rutgersen de Beer "elleicke reise doorgesteecken is geworden".

Hacfort koopt in het laatste pachtjaar nog drie bokkevellen van Mr. Hendrick op conditie dat hij, als de vrede tussen "den Coninck van Hispanye" en de Staten-Generaal van Holland vóór Pasen 1648 gesloten en bekend gemaakt wordt, de vellen om niet mag hebben en dat in het andere geval Hacfort 6 gulden per vel zal betalen. Aangezien de vrede van Munster eerst in juni werd afgekondigd verliest Hacfort de weddenschap en ontvangt hij slechts 72 gulden huur (3).

Gezien de magere resultaten van het bedrijf zijnde pachters niet bereid opnieuw een pachttermijn van zes jaar te aanvaarden; Hacfort gaat akkoord met een huur voor nog één jaar op de eerder overeengekomen voorwaarden, ingaande 1 augustus 1648. Het verpondingscohier van dat jaar bevat de aantekening dat Hacfort's 2-baks leermolen "met een huysken onverpacht leyt ende niet wederom Vpacht can worden". Aan het einde van het jaar bevindt zich echter in de molen nog een aanzienlijke voorraad traan, die de pachters nog willen gebruiken of te gelde maken. Daartoe maken Peters en Van Calcar met Hacfort en Peelen de afspraak dat zij "pertinente aentekeninghe" zullen houden van de tonnen traan, die op de molen verwerkt en verkocht zullen worden en dat zij voor iedere ton zes gulden aan Hacfort zullen afdragen, terwijl zij voor hun moeite van hem rosenobel (4) zullen ontvangen.

Uit het pachtboek blijkt, dat Hacfort nu zijn huiden rechtstreeks verkoopt aan Mr. Huyberts, die evenals de zeemtouwers Thijs en Claes Bongart uit Zutphen en Mr. Peter de Wilde uit Nijmegen een belangrijke afnemer van de traan wordt.

De molen is nog een aantal jaren in bedrijf geweest, want er worden geregeld reparaties verricht, waarvan de kosten door Hacfort en Peelen worden gedragen. Zo worden in 1651 nieuwe heijen of hamers geplaatst en nog in 1652 worden er drie traantonnen aangeschaft voor het inleggen van de vellen.

Daarna wordt met de afgraving van het veen om de molen een begin gemaakt en in 1657 koopt Hacfort voor 300 gulden "de dreuchte daer de leermuelen gestaen heeft" van de Geërfden van Loenermark, die de kooppenningen "inployeren tot opbouwinge van de Veem" (5). Omstreeks de jaarwisseling 1658/59 moet Hacfort zijn vennoot hebben bedankt, want nadien wordt de naam Peelen niet meer genoemd.

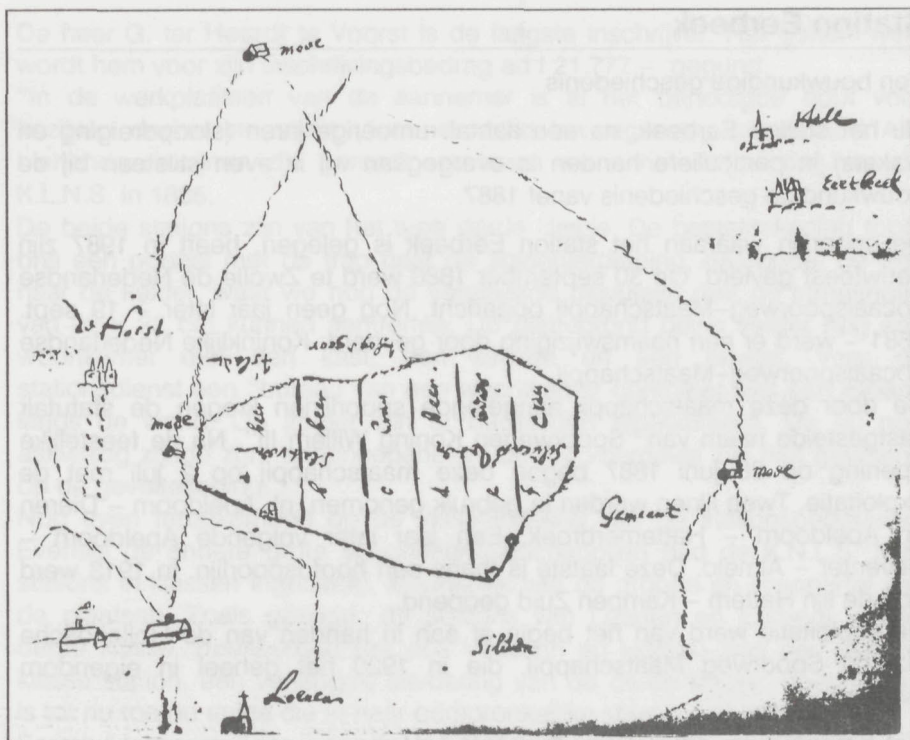
Begin 1661 volgt Hacfort's schenking van het molenwerk, de bakken en de heijen uit de leermolen aan Aeliff Janssen, die bij zijn korenmolen een kuismolen (6) wil aanbouwen. Als tegenprestatie zal Janssen gedurende vier jaar de hennep kuisen (d.i. afstropen en reinigen), die Hacfort in Loenen verbouwt. Het woonhuisje wordt tenslotte verkocht voor 100 gulden en "een oxhooft wijn uit Amsterdam" aan de papiermaker Aryen Goesens van de nabijgelegen Onderste (later Middelste) Molen. In plaats van de 100 gulden levert Goesens nog drie oxhoofden wijn, waarvan de laatste in september 1663 door zijn schoonvader Roeliff Jansen van Til uit Hoog-Soeren op Ter Horst wordt afgeleverd.

Merkwaardigerwijze blijkt bijna dertig jaar later het oude huisje nog te bestaan. Wanneer de Geërfden van Loenen na enkele landerijen "in ogenschine" te hebben genomen daarvan hun verslag opmaken noemen zij de "Adriaen Goessens molen" in één adem met de (middelste) papiermolens van Teunis Egberts (Bello) en Gerrit Janssen. er moeten in die omgeving dus drie molens bij elkaar hebben gestaan, zij het dat deze slechts korte tijd tegelijk in bedrijf waren.

Op het hierbij gevoegde kaartje, dat in 1651 door een onbekende werd getekend ter gelegenheid van de aankoop van enkele veentjes door Trijntje Cornelissen (weduwe van genoemde De Beer) van de Naardense koopman Claes Botter, zijn de beekjes met de eerste drie Loenense watermolens aangegeven (7).

G.D. Cornelissen de Beer.

- (1) Reversbrieven inzake erfpachten (R.A.G., Archieven Gelderse Rekenkamer, inv.nr. 1399, charter 1364)
- (2) M.M. Doornink-Hoogeraad, De Zeemsmolen te Zutphen, Bijdr. en Meded. "Gelre", dl. XLVIII (1946), pp. 172-180)
- (3) Pachtboeken 1630-1666 van O. Hacfort tot ter Horst (R.A.G., Archief Huis Ter Horst, inv.nrs. 41-43)
- (4) Ned. naam voor de Engelse gouden reaal naar de daarop voorkomende roos; werd in Gelderland geïmiteerd, waarde 10 gld.
- (5) Oude benaming voor de pastorie.
- (6) Andere naam voor een hennep- of kipmolen; op een kaartje van ca. 1662 is de "Silvolse kornmullen met twee gebynd" vermeld (R. Hardonk, Pampiermaeckers, etc. 1968, t.pp. 176 en 177; zie ook pag. 43)
- (7) Aanwezig in Archief Ter Horst, inv.nr. 41la). De percelen blijken in de loop der eeuwen practisch niet te zijn gewijzigd.

Kaartje van het Slats- en Zilvense Veen uit 1651, waarop de drie toen aanwezige waterradmolens staan afgebeeld: rechts de Zilvense korenmolens (van vóór 1582), links de eerste papiermolen (van 1628) en boven het leermolentje (van 1642).

Station Eerbeek

Een bouwkundige geschiedenis

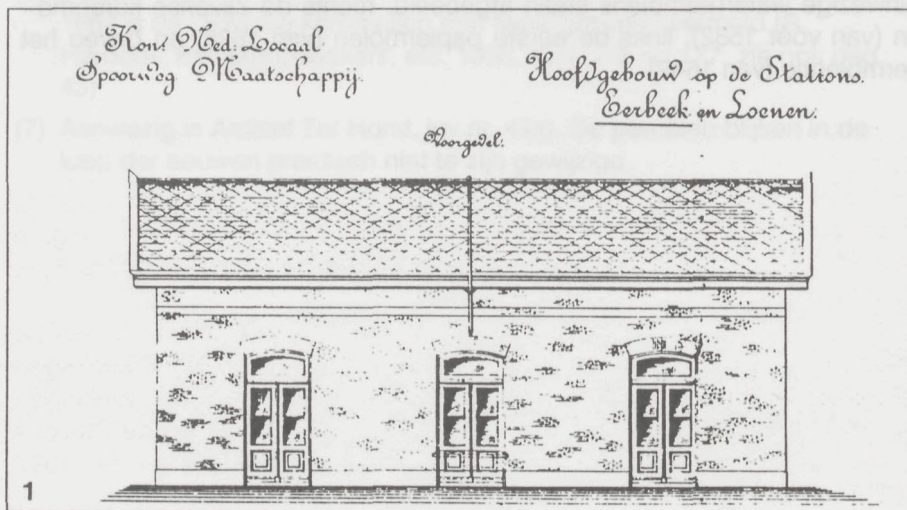
Nu het station Eerbeek, na een aantal rumoerige jaren (sloopdreiging en krakers) in particuliere handen is overgegaan wil ik even stilstaan bij de bouwkundige geschiedenis vanaf 1887.

De spoorlijn waaraan het station Eerbeek is gelegen, heeft in 1987 zijn eeuwfeest gevierd. Op 30 september 1880 werd te Zwolle de Nederlandse Locaalspoorweg-Maatschappij opgericht. Nog geen jaar later – 19 sept. 1881 – werd er een naamswijziging door gevoerd: Koninklijke Nederlandse Locaalspoorweg-Maatschappij.

De door deze maatschappij aangelegde spoorlijnen kregen de statutair vastgestelde naam van "Spoorwegen Koning Willem III". Na de feestelijke opening op 28 juni 1887 begon deze maatschappij op 2 juli met de exploitatie. Twee lijnen werden in gebruik genomen, nl. Apeldoorn – Dieren en Apeldoorn – Hattermerbroek. Een jaar later volgende Apeldoorn – Deventer – Almelo. Deze laatste is thans een hoofdspoorlijn. In 1913 werd nog de lijn Hattem – Kampen Zuid geopend.

De exploitatie werd van het begin af aan in handen van de Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij, die in 1920 het geheel in eigendom overnam.

Het bouwen van de stations Eerbeek en Loenen en verdere inrichtingen volgens bestek no.6 wordt de 22^e October 1885 aanbesteed (Afb. 1).

De heer G. ter Heerdt te Voorst is de laagste inschrijver. Het gehele werk wordt hem voor zijn inschrijvingsbedrag ad f 21.777,- gegund.

"In de werkplaatsen van de aannemer is al het benodigde hout voor kozijnen, deuren en ramen, vloer- en dakdelen nagenoeg aangevoerd. Alle binnendeurkozijnen zijn gereed", zo lezen we in het Jaarverslag van de K.L.N.S. in 1885.

De beide stations zijn van het type derde klasse. De bestektekening toont ons een portaal met de trap naar de zolderverdieping, daaronder de trap naar de kelder, waar we nog de verglaasde plavuizen met de afmetingen van 22 x 22 cm kunnen aantreffen. De plattegrond bevat verder nog een woonkamer met een kast, een keuken en een privaat. Voor de stationsdienst een "bureau" en een wachtkamer compleet met een zitbank langs de wand. Op zolder zijn er bedsteden afgetimmerd. De nu nog aanwezig zijnde zgn. annoncepanelen aan de voorgevel zijn niet getekend op de geveltekening.

Nog even terugkomend op de klasseindeling van de stationsgebouwen. Evenals de andere grote spoorwegmaatschappijen had de K.N.L.S. haar stations in klassen ingedeeld, afhankelijk van de grootte en inwonertal van de plaatsen. Zoals gezegd: de stations van Loenen en Eerbeek waren derde klasse. Beekbergen (en ook Vaassen en Holten) was een tweede klasse station, een verlengde uitvoering van de derde klasse. Beekbergen is tot nu toe de enige die in haar oorspronkelijke staat is gebleven.

Eerste klasse stations van de K.L.N.S. waren b.v. in onze regio Laag Soeren, Epe, Heerde en Hattem. Hier was het gebouw groter: een verhoogde middenpartij met vleugels. Van de andere stations onderscheidden zij zich door extra localiteiten, zoals twee wachtkamers en twee "bureaus". De Chefswoning was in dit geval op de verdieping. Een bestaand voorbeeld is nog het station Rijssen.

In 1905 wordt een bestek opgemaakt voor een vergroting van de stations Eerbeek, Emst en Loenen (Afb. 2).

Het lage gebouw krijgt een verdieping op het gedeelte dat voor de stationsdienst is bestemd. Het dient voor de uitbreiding van de woning. In hetzelfde bestek staat beschreven dat ook de vleugels van de stations Epe, Heerde en Laag Soeren verhoogd worden.

In de Toelichting van de Balans van 31 December 1906 lezen we aan de Debetzijde: "Het vergroten van de Chefswoningen en de Stationsgebouwen Soeren, Eerbeek, Loenen, Emst, Epe en Heerde, het vervangen van buitendeurkozijnen door lichtkozijnen in de gebouwen op de Stations Beekbergen, Vaassen, Wapenveld en Hattem, volgens bestek No 1027 (laatste gedeelte) f 2136,82⁵", (op de halve cent nauwkeurig!)

H. V. O. M.
Wij en Wonen.
K. N. L. O.

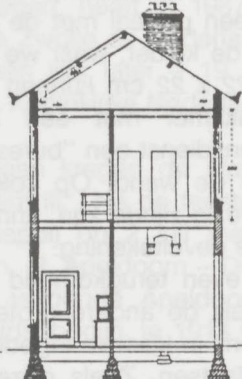
Hoofdgebouw op de Stations-Loenen, herbeek en Emel.

Ongrooting 76 Oefeningen.
Schaal 1:50.

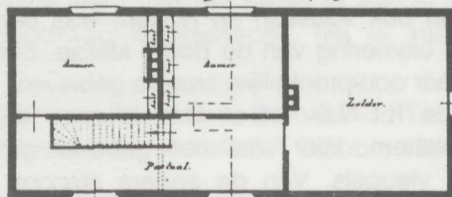
Bladz.
Aank. 76. 1027.

Voorgevel.

Doornede A. D.

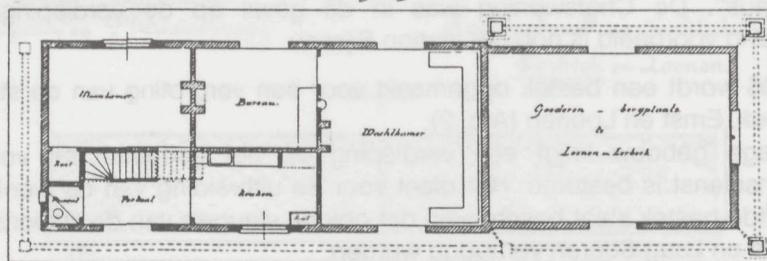

Hallegroot Verdieping.

— Aankamer werk.
— Kamer "

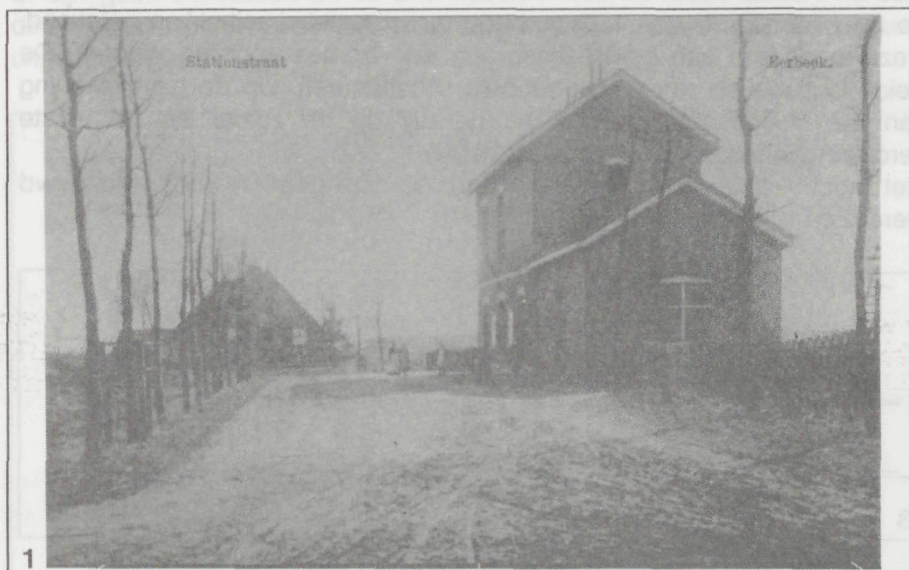
Begane grond.

AFB2

Op de plattegrond staat ook een goederenbergplaats als "bestaand werk" aangegeven. Eerbeek en Loenen zouden dus een situatie gekend moeten hebben zoals Vaassen nu nog is. Een laag stationsgebouw, inclusief woning en goederenloods. Onder één dak, zonder verdieping. Gegevens omtrent deze periode heb ik in diverse archieven helaas niet kunnen vinden.

De indeling van de verdieping te Eerbeek is als volgt: een groot portaal en twee kamers, respectievelijk boven de woonkamer en het bureau. Boven de wachtkamer een zolder met alleen een raampje in de kopgevel (Foto 1).

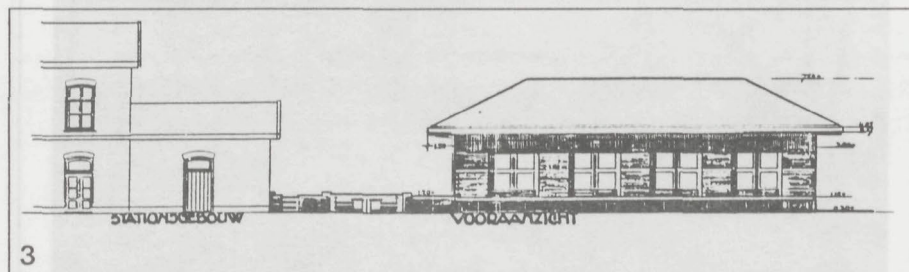
Op oude foto's zien we dat de zuid- en westzijde van de stations gepleisterd zijn. Dit deed men ten behoeve van de waterdichtheid van de gevels. (Spouwmuren zijn nl. pas in de loop van de dertiger jaren in zwang gekomen). In het begin van de twintigste eeuw is het gebruik ontstaan om deze gepleisterde buitenmuren met een oliehoudende verf te behandelen.

Aan de Noord- en oostzijde zijn de gevels uitgevoerd in schoon metselwerk. Op verdiepingshoogte is een band van drie lagen metselwerk in een gele steen aangebracht. Ook de togen boven de kozijnen zijn in deze steen uitgevoerd. Een eenvoudige verfraaiing.

Het blijft dan tot 1926 rustig rond het station. Op 13 januari van dat jaar wordt er door B.&W. van de gemeente Brummen een vergunning verleend

aan de H.Y.S.M. voor het verplaatsen van een binnenmuur in het station. De wachtkamer wordt dan zo'n 1,70 m. smaller. Het "kantoor" wordt met deze maat verlengd. Het huidige loket in de wachtkamer is nog in zijn oorspronkelijke staat aanwezig. Het extra raam in het kantoor is destijds niet op de tekening aangegeven. Tussen de keuken en de wachtkamer ontstaat nu ook een ruimte. Dit wordt een archiefkast met schappen bereikbaar vanuit het kantoor. Later blijkt het nodig te zijn de goederenloods uit te breiden. 19 Februari 1931 verlenen B.&W. daartoe vergunning (Afb. 3). Dit zou een vrijstaand gebouw met de afmetingen van 19,97 m. x 7,98 m. moeten worden op 10 m. afstand van de bestaande loods. Tussen de twee loods en is een 1,20 m. hoog muurtje met draaihekken getekend. Deze loods zou aan beide zijden van een bordes voorzien worden. De beide langsgevels tonen vier dubbele schuifdeuren. Op de geveltekening van het stationsgebouw zien we nu dat op de zolder op de eerste verdieping inmiddels ramen zijn aangebracht!

Het mocht echter niet zo zijn dat deze aardige goederenloods gebouwd werd. Een te ambitieus plan?

Op 6 juli 1932 nl. vraagt de Directie der N.V. H.Y.S.M. opnieuw een vergunning aan, maar nu voor het verlengen van de bestaande goederenloods. Zij vermelden daarbij extra:

"De vergunning, ingevolge een overeenkomstig verzoek d.d. 12/2'31, verleend op 19/2 d.a.v. kan hiermede als vervallen worden beschouwd". Deze vergunning wordt al op 12 juli 1932 verleend. De uitbreiding is 12 m. lang en 5,79 m. breed (Afb. 4).

De oppervlakte van die uitbreiding is meer dan de helft kleiner dan die van de eerst geplande vrijstaande loods.

De plaats van de oorspronkelijke eindgevel van de goederenloods is binnen nog aan het kleurverschil van de kapconstructie te zien. Ook de constructie van de spanten verschilt.

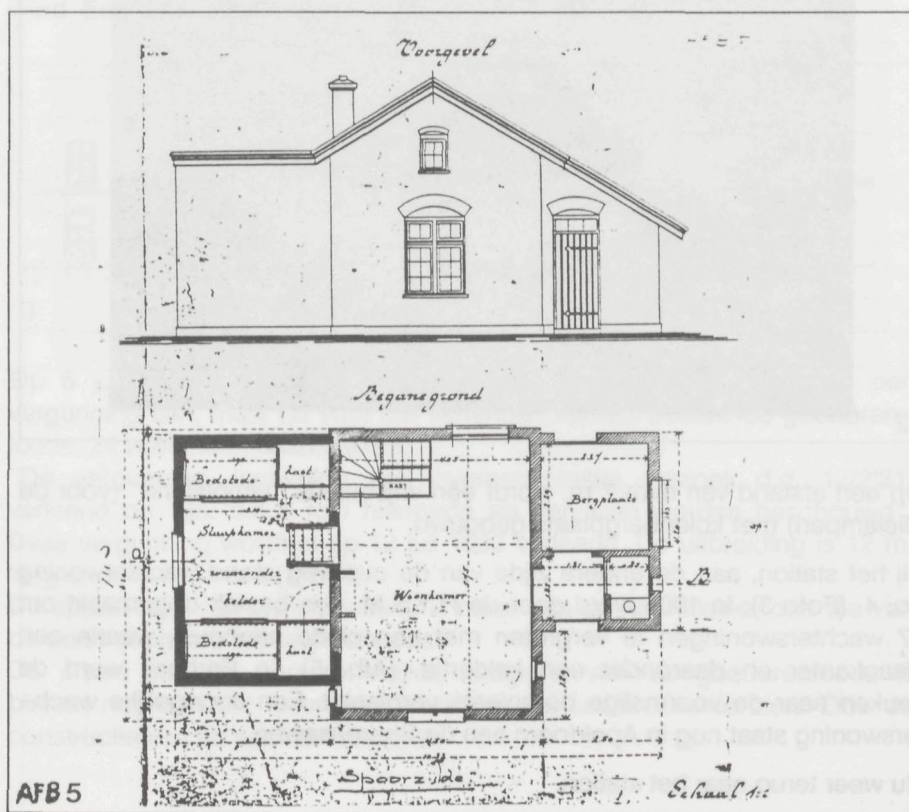
Er zijn geen bordessen en de drie dubbele 2,50 m. brede deuren komen direct op straat- en perronniveau uit. De middelste deuren zijn echter niet uitgevoerd (Foto 2).

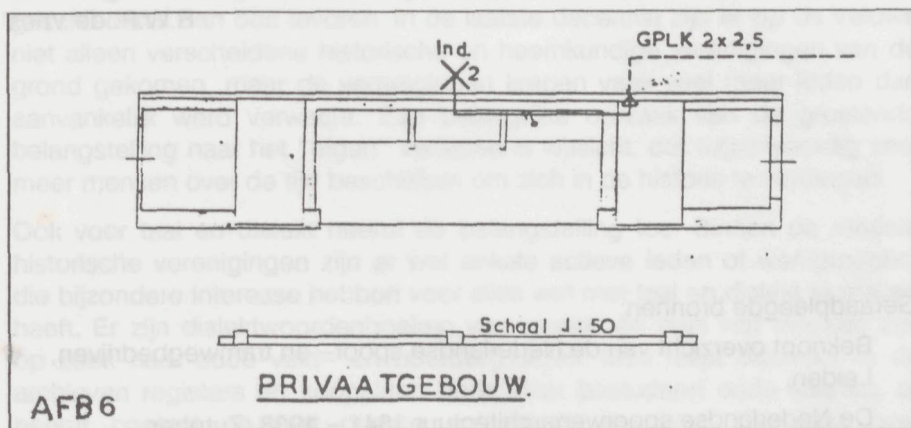
Op een afstand van ruim 7 m. wordt een vrijstaande "lampisterie" (voor de olielampen) met kolenbergplaats gebouwd.

Bij het station, aan de andere zijde van de overweg stond wachterwoning no. 4. (Foto 3). In 1904 werd door de H.Y.S.M. een bestek opgemaakt om 57 wachterswoningen te vergroten met een platte aanbouw, waarin een slaapkamer en daaronder een keldertje. (Afb. 5). In Eerbeek werd de keuken naar de voormalige bergplaats verplaatst. Een soortgelijke wachterswoning staat nog in Apeldoorn aan de Soerenseweg.

Nu weer terug naar het station.

Op het perron – waar nu de tuin is van de bewoners – heeft op een 20 m. afstand van het station een privaatgebouw gestaan. Op een tekening uit 1958 vinden we een plattegrond daarvan (Afb. 6).

In 1964 vielen o.a. de stations Laag Soeren, Loenen en Het Loo ten offer aan de slopershamer.

We naderen het eind van ons bouwkundig en historisch overzicht niet zonder vermelding dat in het begin van de zeventiger jaren de dakpannen (helaas) vervangen zijn door een mastiek dakbedekking. Gelukkig kunnen we in Beekbergen en Vaassen nog de originele dakbedekking met de platte Friese pan bewonderen.

Eind december 1987 is het hoofdgebouw van het station Eerbeek geplaatst op de vast te stellen gemeentelijke monumentenlijst (Afb. 7).

R.W.P. de Vries

Geraadpleegde bronnen:

Beknopt overzicht van de Nederlandse spoor- en tramwegbedrijven, Leiden.

De Nederlandse spoorwegarchitectuur 1841 – 1938, Zutphen

De Nederlandse Museumlijnen, Leiden

Het Stationsgebouw, Utrecht

Gem. Archief Brummen

Gem. Archief Apeldoorn

N.S. Archief Zutphen

Alg. Rijksarchief 's-Gravenhage

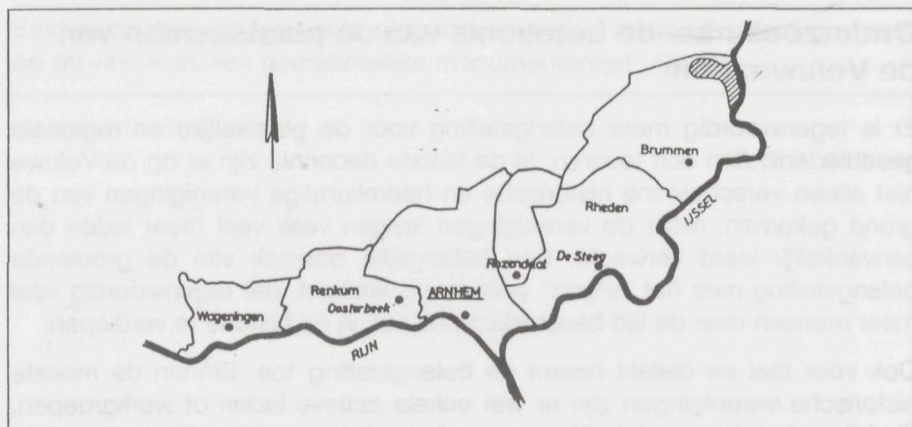
Onderzoek naar de betekenis van de plaatsnamen van de Veluwezoom

Er is tegenwoordig meer belangstelling voor de plaatselijke en regionale geschiedenis dan ooit tevoren. In de laatste decennia zijn er op de Veluwe niet alleen verscheidene historische en heemkundige verenigingen van de grond gekomen, maar de verenigingen kregen vaak veel meer leden dan aanvankelijk werd verwacht. Een belangrijke oorzaak van de groeiende belangstelling naar het "eigen" verleden is wellicht, dat tegenwoordig veel meer mensen over de tijd beschikken om zich in de historie te verdiepen.

Ook voor taal en dialect neemt de belangstelling toe. Binnen de meeste historische verenigingen zijn er wel enkele actieve leden of werkgroepen, die bijzondere interesse hebben voor alles wat met taal en dialect te maken heeft. Er zijn dialectwoordenboeken verschenen en heel wat mensen zijn op zoek naar oude veld- en boerderijnamen. Men leest daarvoor in de archieven registers en koopakten door, men bestudeert oude kaarten, of neemt contact op met oudere autochtone inwoners, die vaak over verrassend veel informatie blijken te beschikken.

Het vinden van een oude veldnaam en het localiseren van het bijbehorende perceel grond geeft voldoening. Maar lang niet altijd is meteen duidelijk wat de opgespoorde naam betekent. Er zijn enkele naslagwerken waarin het ontstaan, de ontwikkeling en de betekenis van oude veldnamen staan beschreven, bijv. in het bekende werk van Schönfeld "Veldnamen in Nederland". Daarin staan vele honderden namen gerubriceerd en er worden ook verscheidene namen verklaard. Er zijn echter vele duizenden veldnamen.

Wie zich bezighoudt met de verklaring van veldnamen komt al spoeding tot het inzicht dat men met het gebruik van naslagwerken voorzichtig moet zijn, en dat bovendien een groot deel van de opgespoorde veldnamen niet in de naslagwerken voorkomt. Iedere regio blijkt eigen namen te hebben.

Het onderzoek heeft betrekking op de namen van de buurschappen, dorpen en steden in de gemeenten Wageningen, Renkum, Arnhem, Rozendaal, Rheden en Brummen.

Een zelfde ervaring doet men op, wanneer men zoekt naar de oorspronkelijke betekenis van de naam van het gehucht, de buurschap of het dorp waar men woont of geboren is. In lang niet alle gevallen geven de naamkundige studies en naslagwerken uitsluitel over de betekenis van een plaatsnaam. Wie het "Woordenboek der Noord- en Zuiderlandse plaatsnamen" van De Vries, of het "Toponymisch Woordenboek" van Gysseling raadpleegt, merkt dat van veel plaatsnamen de betekenis allesbehalve duidelijk is. Bij de verklaringen staan veronderstellingen, vermoedens en vraagtekens. Voor die onzekerheden zijn verschillende oorzaken.

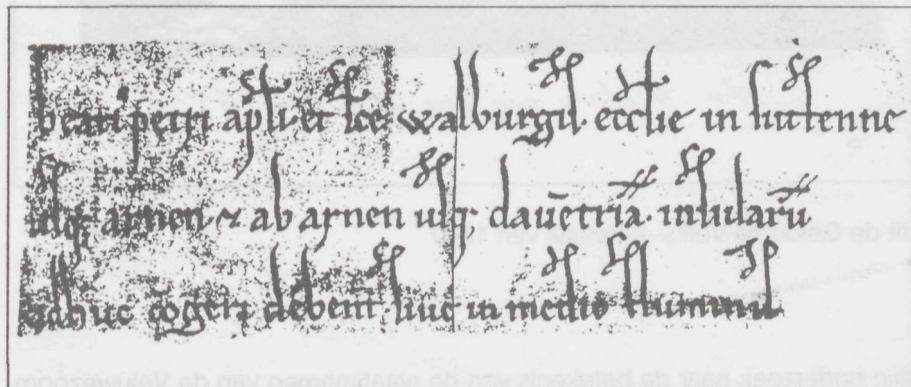
Soms bevat de plaatsnaam een woord dat uit het taalgebruik is verdwenen, of dat in de loop der tijd een andere betekenis heeft gekregen. Ook komt het voor dat de plaatsnaam in het archiefmateriaal gebrekkig of helemaal verkeerd staat geregistreerd. Het is dan ook een hachelijke onderneming om een plaatsnaam puur historisch-taalkundig te verklaren vanuit de vormen die in de archiefstukken zijn overgeleverd. In niet weinig gevallen is men met behulp van informatie uit de historische taalkunde tot naamverklaringen gekomen die weliswaar heel interessant zijn, maar eigenlijk te interessant om waar te zijn.

Verscheidene plaatsnamen van de Veluwezoom hebben een algemeen aanvaarde verklaring die bij een awt afstandelijke beschouwing weinig geloofwaardig is.

Wat te denken van de veronderstelling dat *Rheden* afgeleid is van een werkwoord dat "rijden" betekende, zou de plaatsnaam *Brummen* werkelijk iets te maken hebben met "brem" of met "bramen", moeten we bij *Rozendaal* denken aan een dal met rozen, en wat betekent *Middachten* eigenlijk?

De oorzaak van deze, soms merkwaardige verklaringen is, dat men zich te weinig heeft gerealiseerd dat het ontstaan van plaatsnamen bijna altijd een kleinschalig gebeuren was. Men noemde een nieuwe nederzetting bijv. naar een opvallende begroeiing, naar het al of niet aanwezig zijn van water, naar een poel, beek of rivier waaraan men zich vestigde, naar de kwaliteit van het water, naar de hardheid van de grond enz.

Nederzettingenamen zijn nagenoeg altijd praktische en voor de hand liggende namen. Daarom is het nodig om bij de verklaring van plaats-, water- en veldnamen kennis te nemen van de geschiedenis van het landschap en van de bewoning. Hoe zag het landschap er ten tijde van het ontstaan der nederzettingen uit, waar lagen de gronden die geschikt waren voor landbouw, waar was de bodem te drassig, welke gevolgen had de droogteperiode in de 10^e eeuw op de bewoning van de Veluwe?

Vermelding van Arnhem in een oorkonde uit 1059: "usque arnen et ab arnen arnen usque davenportiam", tot Arnhem en van Arnhem tot Deventer (naar: Oorkondeboek der graafschappen Gelre en Zutphen, tot op den slag van Woeringen, 5 juni 1288, door L.A.J.W. Sloet, blz. 172)

De Herberg van den Leermwerth.

5

Uit de Gelderse Volks-Almanak van 1840

Mijn onderzoek naar de betekenis van de plaatsnamen van de Veluwezoom begon daarom met het verzamelen van gegevens over de landschaps- en bewoningsgeschiedenis van de Veluwe en in het bijzonder van de Veluwezoom. Het combineren van die gegevens met de informatie uit naamkundige studies leidde tot verklaringen die veel aannemelijker zijn.

Omstreeks mei zal bij Uitgeverij Gysbers & van Loon te Arnhem het boek "Landschap en plaatsnamen van de Veluwezoom" verschijnen. Het boek bestaat uit twee gedeelten. In het eerste gedeelte wordt een overzicht van de landschaps- en bewoningsgeschiedenis van de Veluwezoom gegeven.

In het tweede worden herkomst en betekenis van de volgende plaatsnamen beschreven:

Arnhem, Brakel, Brummen, Cortenoever, Dieren, Dolder, Doorwerth, Dreijen, Eerbeek, Ellecom, Empe, Hall, Harten, Heelsum, Heveadorp, Klingelbeek, Koldenhove, Laag-Soeren, Leeuwen, Leuvenheim, Middachten, Monnikhuizen, Noord-Empe, Oeken, Oosterbeek, Renkum, Rheden, Rhienderen, Rozendaal, Spankeren, De Steeg, Tonden, Velp, Voorstonden, Wageningen, Wapsen, Wolfheze, Worth-Rheden en Zuid-Empe.

Het boek eindigt met een samenvatting, een literatuuropgave en een register. Er zijn 42 fraaie illustraties, bestaande uit details van oude kaarten, fragmenten van archiefstukken, oude prenten en foto's van historisch interessante punten.

Dr. D. Otten

"Landschap en plaatsnamen van de Veluwezoom", Gysbers & van Loon, Bakkerstr. 7-7a, 6811 EG Arnhem.

Prijs: ca. f. 25,-

Archeologische waarnemingen (3).

Eind maart en begin april 1987 bezocht ik, "getipt" door Ben Derksen en Ina Hoeve, de Korenmolen in Eerbeek.

De oude schuur, niet meer te restaureren, was al afgebroken en men was al met de fundering van het nieuwe gebouw begonnen.

Op het terrein was niets te vinden, behalve wat recent aardewerk. Enigszins teleurgesteld, het is tenslotte een oud plekje, wilde ik al weer vertrekken. Opeens viel het mij op, dat er veel bakstenen op de storthoop lagen. Ze waren veel groter dan normaal. Nadat ik van een paar stenen de lengte, breedte en dikte had gemeten, zag ik pas in, dat het eigenlijk een interessante ontdekking was.

Zonder al te veel van bakstenen af te weten, was het mij wel bekend, dat stenen van dit formaat honderden jaren oud konden zijn. Ze worden vaak "kloostermoppen" genoemd, omdat juist kloosters het bouwen in steen (en dus ook het bakken van stenen) in de 12^e, 13^e en 14^e eeuw hebben bevorderd. Ook bakstenen die van iets jongere datum zijn, dragen nog deze naam (zoals bijv. de bij de Korenmolen ontdekte).

Toevallig had ik enige tijd hiervoor het boek "De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560" van J. Hollestelle geleend van de bibliotheek van De Marke, maar het nog niet gelezen. Uiteraard werd dit verzuim nu spoedig goedgemaakt. In dit boek en wat andere in mijn bezit zijnde literatuur vond ik een behoorlijke hoeveelheid informatie over formaten en ouderdom van bakstenen. Hieruit stelde ik een lijst samen, waarna ik de gemiddelde maten van de "Eerbeekse" bakstenen gemakkelijk kon vergelijken met de maten van elders gevonden bakstenen. Het belang van de laatst genoemde maten ligt hierin, dat de ouderdom van deze stenen zo nauwkeurig mogelijk is vastgesteld.

Het blijkt dan dat het niet zonder meer mogelijk is om de ouderdom van bakstenen rechtstreeks af te leiden van het formaat, omdat de maten en ouderdom vaak per regio verschillen.

Een paar voorbeelden:

- in 1559 vervaardigt men in Deventer o.a. nog bakstenen van 28,5 cm lang, 13,5 cm breed en 6,4 cm dik. In 1527 (32 jaar eerder!) komen in Leiden de volgende maten voor: 21,6 cm x 10,7 cm x 5,5 cm.
- aan het einde van de middeleeuwen (ca. 1500) worden in Holland en Vlaanderen veel zgn. "IJsselstenen" gebruikt met een formaat van ongeveer 19 cm x 9 cm x 4 cm, nog kleiner dan sommige soorten hedendaagse baksteen.

Het is wel waar, dat er een algemene tendens is, dat oudere middeleeuwse bakstenen groter zijn dan later gebakken stenen.

Als oudst dateerbare bakstenen in ons land gelden die van de abdij "Klaarkamp" in Rinsumageest (Fr.), waarvan het zeker is dat ze in 1163 zijn gebruikt. Het formaat is ongeveer 30 cm x 15 cm x 10 cm.

Onlangs las ik, dat er bij archeologisch onderzoek van de abdij te Egmond (N.H.), een graf gevonden werd van de Hollandse gravin Othilde van Saksen (gehuwd met graaf Dirk V), dat voor een deel was gemaakt van rode kloostermoppen met het formaat 33 cm x 16 cm x 9 tot 11 cm (een inhoud van meer dan 5000 cm³!). De abdijkerk, waarin dit graf was gelegen, werd afgebroken in 1136, zodat de kloostermoppen nog ouder konden zijn.

Zo oud zijn de bakstenen bij de Korenmolen zeker niet.

Er waren maar enkele bakstenen die helemaal gemeten konden worden, de meeste waren incompleet, vele gehalveerd. Dat is overigens niet zo'n bezwaar: al heel vroeg (in de 13^e eeuw) ging men er toe over als breedte ongeveer de helft van de lengte te nemen en als dikte ongeveer de helft van de breedte. Voor wat betreft de lengte en de breedte klopt dit vrij nauwkeurig, hoewel er wel eens een centimeter verschil is (meestal is de steen dan iets te lang, heb ik gemerkt). Bij een breedte van bijv. 13 cm kun je over het algemeen rustig aannemen, dat de lengte minstens 26 cm zal zijn geweest. Voor wat betreft de dikte zijn er meer en ook grotere afwijkingen, maar dat is niet erg: die is vrijwel altijd te meten.

De grootste lengte die ik vond was 28 à 29 cm, de kleinste 26 cm. De breedste steen was 14,5 cm, de smalste 12,5 cm. De dikste steen mat 7 cm, de minst dikke 6 cm.

De inhoud van de grootste steen is dus circa 2943 cm³, de inhoud van de kleinste altijd nog circa 1950 cm³.

Gemiddeld waren de maten: 27 cm x 13,5 cm x 6,5 cm; een inhoud van circa 2369 cm³.

(Ter vergelijking: moderne bakstenen meten veelal ongeveer 20 x 10 x 5 cm, een inhoud van circa 1000 cm³).

Met mijn dochter als secretaresse heb ik 24 bakstenen en fragmenten van bakstenen gemeten, mijns inziens voldoende om aan een enigszins betrouwbaar gemiddelde te komen.

Hoe oud zouden de bakstenen kunnen zijn?

Rekening houdend met de soms grote verschillen per regio, heb ik alle mij bekende maten, die in dit verband wellicht interessant zijn, eruit gelicht. Hier komen ze:

– de burcht te Kuinre (ca. 1200)	32	x 15	x 7 à 8
– stadsmuur van Arnhem (misschien 1300)	33,5	x 16,5	x 6
– het Muiderslot (1290)	29	x 14	x 7,5
– Gelderse rivierengebied (15 ^e eeuw)	25/26	x 13	x 6
– stadsmuur van Zutphen (ca. 1400)	28/29	x ?	x 6,5
– Grote Kerk te Zutphen (na 1450)	26	x 13	x 6
– diverse Achterhoekse kerken en kastelen (15 ^e eeuw)	26/28	x 13/14	x 6/8
– Zutphen (ca. 1300)	28/30	x 13,5/14	x 8/8,5
– Korenmolen te Zeddam (ca. 1400)	27	x 14	x 6
– Agnietenkapel te Elburg (ca. 1450)	24	x 11	x 5,5
– zijbeuk van de Grote Kerk te Zaltbommel (ca. 1400)	28	x 13,5	x 7

In deze rij passen de Eerbeekse stenen heel goed. Met de nodige voorzichtigheid kan worden gezegd, dat het mogelijk is, dat de stenen dateren uit de 15^e eeuw d.w.z. tussen 1400 en 1500. Kijkend naar enkele namen en maten die in het lijstje voorkomen, zou het zelfs mogelijk zijn dat ze nog uit de 14^e eeuw (vóór 1400 dus) dateren, maar dat is niet waarschijnlijk.

Hoe dan ook, de datering komt dichtbij de oudst bekende vermelding van de Korenmolen (1395), wat overigens zeker niet hoeft te betekenen, dat de

stenen toen al voor een molenbouw zijn gebruikt. Dichtbij bevindt en bevond zich immers het Huis Eerbeek, waarvan men vermoedt dat het in de loop van de 14^e eeuw werd gesticht als een jachtslot voor de heren van Bronckhorst. Het ligt voor de hand, dat het kasteel indertijd in eerste of tweede instantie in steen is gebouwd. Aangezien twee van de drie vleugels van het kasteel de 19^e eeuw niet overleefden, zal er een grote hoeveelheid steenmateriaal zijn vrijgekomen bij de afbraak. Zoals ook elders is gebeurd, zal een deel van de bakstenen op de een of andere manier opnieuw zijn gebruikt in de directe omgeving. Wellicht zijn de kloostermoppen dus afkomstig van de verdwenen vleugels van het Huis Eerbeek. Het gemiddelde formaat van de stenen sluit deze mogelijkheid niet uit.

(Een mogelijkheid die ik alleen noem, zonder dat er bewijzen voor zijn, is het na 1700 verdwenen kasteel Coldenhove).

In de Werfakkers vond Lammert Buitenhuis een groot aantal kloostermoppen, die nog groter zijn dan de gemiddelde maten van de stenen bij de Korenmolen. Tot op dit moment (mei 1987) heb ik er een viertal gemeten. De lengte was vrijwel steeds exact 29 cm, de breedte 14 cm of een fractie meer, de dikte varieerde van 6,5 tot 8 cm. De inhoud schommelt dus rond de 3000 cm³.

(noot: Inmiddels is duidelijk geworden dat het hier gaat om stenen die afkomstig zijn uit de binnenstad van Deventer. Ze zijn een aantal jaren geleden op deze plaats gestort.)

De familie Brouwer, wonend aan de Smeestraat, vond in de loop der tijd op hun terrein vele kloostermoppen, veelal gebruikt als fundering voor een ouder gebouw. Een groot aantal hiervan had ongeveer dezelfde maten als de stenen bij de Korenmolen. Er waren ook wat kleinere stenen bij. In totaal werden hier 26 stenen gemeten. Ik heb de stenen hier in twee groepen verdeeld.

a. Grote stenen (16 exemplaren gemeten).

lengte	26,5	cm	tot	29	cm
--------	------	----	-----	----	----

breedte	13	cm	tot	14,5	cm
---------	----	----	-----	------	----

dikte	6	cm	tot	7,5	cm
-------	---	----	-----	-----	----

inhoud ca. 2067 cm³ tot ca. 3154 cm³

De gemiddelde maten waren: 28,13 cm x 14,03 cm x 6,59 cm

inhoud ca. 2600 cm³

(Niet meegeteld bij deze grote stenen zijn twee stenen met een breedte van resp. 15,3 cm en 16 cm, een dikte van 7 cm voor de eerste steen en een vraagteken voor de tweede steen (vanwege beschadiging).

b. Keinere stenen (8 exemplaren gemeten).

lengte	21	cm	tot	25,5	cm
--------	----	----	-----	------	----

breedte	10,5	cm	tot	12,5	cm
---------	------	----	-----	------	----

dikte	4	cm	tot	6	cm
-------	---	----	-----	---	----

inhoud ca. 882 cm³ tot ca. 1912 cm³

De gemiddelde maten waren: 23,53 cm x 11,50 cm x 4,94 cm

inhoud ca. 1353 cm³

Een punt is natuurlijk of de kleinste stenen van a. bij b. horen, de grootste van b. bij a., of dat er misschien een aparte "middengroep" gemaakt had moeten worden. Daar kun je inderdaad lang over twisten.

Ik heb getracht het eventueel gemis van een "middengroep" zo veel mogelijk op te heffen, door van elke groep de minimum- en maximummaten te geven en tevens de gemiddelde maten.

De grote stenen zijn minstens even oud als die bij de Korenmolen, de kleinere waarschijnlijk wat minder oud.

Ongetwijfeld komen er op meer plaatsen dan deze in Eerbeek en omgeving kloostermoppen voorm, al dan niet als zodanig herkend.

Leuk zou het zijn te weten waar al deze oude bakstenen zijn gemaakt. Het is mij bekend, dat er in de middeleeuwen stenen zijn gebakken bij de IJssel, bijv. bij Zutphen (Mars, Helbergen).

In het Mededelingenblad van De Marke van december 1984 las ik in een verslag door P.H.L. Willemsens van een lezing voor De Marke door mevr. J. Hollestelle, dat in de eerste helft van de 19^e eeuw ook bij Brummen stenen zijn gebakken. Of dit ook al (eens eerder) gebeurde in de middeleeuwen, zodat de Eerbeekse stenen daar vandaan zijn gekomen?

Ik denk, dat die kans niet zo groot is. Hoewel... bekend is dat adellijke heren bij grote projecten, zoals de bouw van een kasteel, wel eens een tijdelijke steenbakkerij in het leven riepen, die meestal na de bouw weer vrij snel verdween

Dit laatste is natuurlijk pure speculatie, er is geen enkel bewijs voor zo'n steenbakkerij. Toch hoop ik, dat u heeft bemerkt hoe spannend en interessant "doodgewone" bakstenen (zouden) kunnen zijn.

Door de vonst van de kloostermoppen bij de Korenmolen was ik "gedwongen" iets nader kennis te maken met de wereld van de baksteen. Ik moet zeggen: de kennismaking was plezierig!

Jan Coenraads, mei 1987.

Literatuur:

J. Hollestelle, "De steenbakkerij in de Nederlanden tot omstreeks 1560".

Gerard Pieter Alders, "De vroegste baksteen in Holland en Friesland", in: Westerheem XXXIV, 1985, p. 169-170.

K.J. Steenhouwer / A.H.C. Warringa, "Archeologie in de praktijk", p. 218.

J.W.M. de Jong, "Catalogus", p. 91, in: Thuis in de late middeleeuwen.

De vijftiende-eeuwse tegels van Laag-Helbergen.

Gemeente : Brummen

Vindplaats : Laag-Helbergen

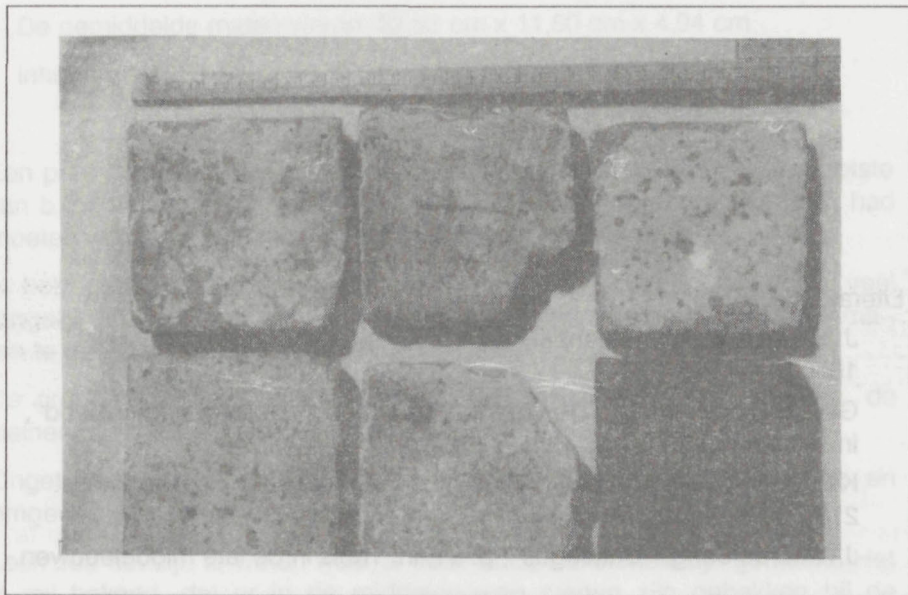
Kaartblad : 33G

Coördinaten : 209.95 – 458.31

Vondsten : vloertegels uit XV A

In februari 1986 liet Henk Phielix mij enkele complete of vrijwel complete vloertegels zien, afkomstig uit het huis "Laag-Helbergen".

Het waren kleine tegeltjes, gemiddeld zo'n 8,5 cm in het vierkant. Ze waren gekleurd: drie groene, twee gele en één zwarte.

Hoewel wat afgesleten, was nog goed te zien dat ze geglaazuurd waren. Aangezien ik wel eens had gelezen: Hoe kleiner het formaat van vloertegels, hoe ouder, was mijn belangstelling onmiddellijk gewekt.

Dit was nog niet alles: bij de vondst hoorden ook twee fragmenten van dezelfde vloertegel. Deze was rood en er waren nog kleine resten van loodglazuur te zien. Opvallender was dat er lijnen op waren te zien en woorden in middeleeuwse letters.

Al snel bleek dat de meest voor de hand liggende literatuur over vloertegels mij niet verder kon helpen. Ik besloot de tegels mee te nemen naar een lezing van de Archeologische Werkgemeenschap voor Nederland.

Dat bleek een gelukkige beslissing.

In de laatste jaren zijn er in Zevenaar verschillende malen opgravingen gedaan naar de vroegere burcht "Sevenaer" (niet te verwarren met het huidige kasteel). Bij deze opgravingen werden o.a. ook vloertegels gevonden van het type dat ik liet zien. De tegels van Laag-Helbergen zouden uit dezelfde tijd kunnen dateren: de eerste helft van de 15^e eeuw. Dat was bijna te mooi om waar te zijn!

Men gaf mij de raad eens in het Tegelmuseum "It Noflik Ste" te Otterlo te gaan kijken, een raad die ik opvolgde.

Ik was er niet eerder geweest, maar kan een bezoek van harte aanbevelen: men heeft er duizenden Hollandse tegels vanaf ca. 1300. De conservator van het museum, de heer Bolwerk, was onmiddellijk zeer geïnteresseerd in de tegels. Na ze te hebben onderzocht dateerde hij ze op ... de eerste helft van de 15^e eeuw. Daarna gaf hij een hoeveelheid informatie over de tegels, die ik hieronder zo correct mogelijk probeer weer te geven:

"De keine tegels zijn geglaazuurde vloertegels uit de eerste helft van de 15^e eeuw. Een compleet stuk vloer hiervan is betrekkelijk zeldzaam. Het schijnt dat er een te zien is in het Stedelijk Museum te Zutphen.

De fragmenten van de grote vloertegel hebben een grote historische waarde. Ze dateren eveneens uit de eerste helft van de 15^e eeuw en zijn vooral bekend door het gebruik in kloosters en kerken. Ze zijn zeldzaam,

vooral in site (gevonden op de oorspronkelijke plaats, J.C.).

Ze zijn gemaakt in zogenaamde "Quenca-techniek", indertijd overgenomen van de Spanjaarden. Ze zijn veel toegepast in Vlaanderen en worden daarom (ten onrechte) wel "Vlaamse" vloertegels genoemd. Ze zijn ook bekend uit Zuid-Frankrijk en het lijkt er op, dat ze zelfs in Utrecht zijn gemaakt.

Vier tegels horen bij elkaar en vormen samen één figuur met een tekst daarin. Deze tekst luidt ongeveer als volgt:

Die tijt is cort, de doot is snel.

Wacht u va(n) sonden, soo doet gy wel.

Op deze tekst komen wel wat variaties voor.

Het vervaardigen van de tegels gebeurde als volgt:

In een zachte (nog niet gebakken) kleitegel werd een houten stempel gedrukt. Daarna werden de op die manier onstane lijnen gevuld met een witbakkende klei uit koeiehoorn (ringeloor). Vervolgens werden de tegels geschraapt, voorzien van loodglazuur ter versteviging en dan gebakken.

Wanneer ergens een stukje vloer, gemaakt van deze tegels, "in site" zou worden gevonden, dan zou dit in archeologische, historische en keramische kringen opzien baren."

Wat betekent de vondst van deze vloertegels nu voor de geschiedenis van Laag-Helbergen?

Dat is op dit moment niet met zekerheid te zeggen. Het probleem is, dat niet zeker is of de tegels in een bepaald "verband" lagen toen ze werden gevonden. Met andere woorden: het is niet zeker, dat de tegels behoorden tot een vroege 15^e-eeuwse voorganger van het huis Laag-Helbergen. Er is een mogelijkheid dat de tegels na de middeleeuwen op deze plaats zijn gestort, samen met ander bouwafval of afbraakpuin.

Er is natuurlijk wel een kans dat ergens onder Laag-Helbergen een compleet stuk(je) vloer, bestaande uit bovengenoemde tegels, aanwezig is. Het lijkt raadzaam bij een eventuele verbouwing, ook binnenshuis, goed op te letten. Mocht er zoiets worden gevonden, dan wordt het zeer aannemelijk, dat de tegels afkomstig zijn van een ouder Laag-Helbergen.

Aardig in dit verband is dat Laag-Helbergen in de volksmond wel het "klooster" wordt genoemd. Gezien het feit dat dit niet uit de officiële geschiedenis blijkt, maar de tegels er wel op zouden kunnen wijzen, maakt het de vondst van deze tegels nog interessanter.

Jan Coenraads, december 1987.

Streekarchivariaat Oost – Veluwe

Inleiding:

"In maart van dit jaar verscheen het eerste jaarverslag van de streekarchivaris Oost-Veluwe, dat betrekking heeft op het jaar 1987.

Het leek ons een goede gedachte om enkele gedeelten daaruit in "De Marke" op te nemen. U krijgt daardoor wat meer zicht op de mogelijkheden die de plaatselijke archieven bieden voor historisch onderzoek. De archivaris zal u overigens graag nader inlichten. Hij liet ons in aanvulling op de navolgende gegevens nog weten dat bij hem (ook) aanwezig zijn de gekopieerde doop-, trouw- en begraafboeken van Brummen en Hall.

Verder wordt er gewerkt aan een generale index op het bevolkingsregister als de Burgerlijke Stand d.m.v. microfiches raadpleegbaar zijn. Het is de bedoeling dat daarvoor een reader/printer wordt aangeschaft zodat u desgewenst ook kopiëren kunt maken."

Algemeen:

Op 1 januari 1987 ging het nieuwe streekarchivariaat Oost-Veluwe officieel van start. Al sinds de inwerkingstreding van de provinciale startsubsidiering streekarchivariaten in november 1980 was nu eens meer, dan weer minder intensief gesproken over de instelling van een streekarchivariaat waarin (ook) de gemeenten Brummen en Voorst en het Waterschap Oost-Veluwe deel zouden nemen.

Toen bleek dat Gedeputeerde Staten zich soepel opstelden voor wat betreft de uiterste datum waarop een eventueel subsidieverzoek moest zijn ingediend, werden in 1986 met voortvarendheid de definitieve plannen voor het nieuwe streekarchivariaat uitgewerkt. Hierbij werd waardevolle ondersteuning en begeleiding ondervonden van de kant van de provinciale archiefinspectie. Bij besluit van Gedeputeerde Staten d.d. 23 december 1986 werd de gemeenschappelijke regeling voor het streekarchivariaat goedgekeurd. Op 29 december stelde de raad van Voorst de instructie voor de streekarchivaris en de regeling betreffende het toezicht op het beheer van nietovergebrachte archiefbescheiden vast; ook werd in die vergadering ondergetekende benoemd tot streekarchivaris.

De in artikel 4 van de gemeenschappelijke regeling bedoelde archiefcommissie was in 1987 als volgt samengesteld:

namens de gemeente Voorst:

- mr. J.H.J. van Blommenstein, burgemeester (lid, tevens voorzitter);
- mw. drs. N. Wissema-Goossens, wethouder (plv. lid); na haar vertrek in september 1987 werd haar plaats ingenomen door wethouder G.J. Oolman;
- J.C. Stam, gemeentesecretaris (adv. lid);

namens de gemeente Brummen:

- drs. C.A. Verspuij, burgemeester (lid, tevens plv. voorzitter);
- H. van Spanje, wethouder (plv. lid);
- J. Elzinga, gemeentesecretaris (adv. lid);

namens het Waterschap Oost-Veluwe:

- R. Krol, watergraaf (lid);
- A. Wind, heemraad (plv. lid);
- J.D. Klevering, secretaris (adv. lid).

De commissie kwam in het verslagjaar drie keer bijeen. Twee maal bracht de archivaris tussentijds verslag uit betreffende de gang van zaken bij het streekarchivariaat en de voortgang van de werkzaamheden. Aan de vergaderingen werd ook deel genomen door de provinciaal archiefinspector of diens plaatsvervanger (lid, met raadgevende stem). Het secretariaat berustte bij de archivaris.

Het streekarchivariaat is aangesloten bij de Stichting Gelders Oudheidkundig Contact, het Centraal Bureau voor Genealogie en de Vereniging Veluwe Geslachten en is tevens donateur van de Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland.

Met het opzetten van een bescheiden handbibliotheek werd een begin gemaakt, uiteraard met gebruikmaking van de bij de afzonderlijke deelnemers al aanwezige boekwerken. Van de nieuw aangeschafte boekwerken noem ik met name de "Topographische kaart van de Veluwe en Veluwe-zoom" (1802-1812) van M.J. de Man en het alleen nog antiquarisch verkrijgbare handboek "Het dijk- en waterschapsrecht in Nederland vóór 1795" van Beekman (2 dln.). het is de bedoeling om van het totale boekenbezit een systematisch overzicht te maken dat permanent wordt bijgehouden, waardoor ook steeds een duidelijk beeld kan worden verkregen van de aanwinsten op dit gebied.

Gemeente Brummen

De inventarisatie en definitieve plaatsing van het omvangrijke archiefbestand uit de periode 1921 – 1946 vormde het hoofdbestanddeel van de werkzaamheden gedurende het verslagjaar. Hierbij werd het te vernietigen materiaal uitgeselecteerd. Het is een omvangrijk karwei, mede doordat het archief over het algemeen slecht is bijgehouden. De eerste 200 inventarisnummers werden afgewerkt. Circa 10 m² archief werd behandeld; hierbij is inbegrepen het te vernietigen materiaal (2 m²) en het onderdeel bouwvergunningen dat nader geïndiceerd werd. Ongeveer 100 nieuwe beschrijvingen werden gemaakt; anderzijds kwamen ook diverse nummers te vervallen i.v.m. vernietiging.

Ik stelde adviezen/notities op inzake o.a. de volgende onderwerpen:

- (de)centraal archiefbeheer;
- verfilming van archiefbescheiden en gebruik van micro-fiches (bevolkingsregister en registers Burgerlijke Stand);
- subsidiëring heruitgave kadastrale atlas Brummen/Hall anno 1832;
- alfabetisch-lexicografische index op het bevolkingsregister.

De notitie inzake (de)centraal archiefbeheer hing samen met de opstelling van gemeentelijke reorganisatieplannen. Op het subsidieverzoek van de Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland werd door de gemeenteraad positief beslist; de door deze stichting beoogde uitgave vormt een belangrijke bron van kennis van de plaatselijke geschiedenis.

De verfilming van de oude bevolkingsregisters en die van de Burgerlijke Stand en de raadpleging daarvan d.m.v. micro-fiches wordt ook wat Brummen betreft voorbereid. Het is gewenst om over een alfabetisch-lexicografische index op het bevolkingsregister te kunnen beschikken. Een en ander zal de toegankelijkheid sterk vergroten en de raadpleging vergemakkelijken. Het streven is om deze werkzaamheden (grotendeels) gereed te hebben als de desbetreffende archiefbestanden daadwerkelijk onder het beheer van de archivaris komen te vallen. Mijn verzoek om deze plannen financieel mogelijk te maken zal worden meegenomen in de Voorjaarsnota 1988.

In het verslagjaar werden enkele archivalia uitgeleend voor de tentoonstelling; "Zicht op Leuvenheim"; ik leverde desgevraagd enkele transcripties van oude teksten.

Naar aanleiding van de opening van de nieuwe brandweergarage te Brummen richtte ik een twetal vitrines in met archiefstukken die betrekking hadden op de geschiedenis van de plaatselijke brandweer, voorzien van verklarende teksten.

Een begin werd gemaakt met het ordenen van het (grotendeels ongesorteerde) documentatiemateriaal en het opnieuw opzetten van het foto-archief.

In het oude hoofdgebouw is een vergaderkamer als werk- en ontvangstruimte beschikbaar. Deze zal in de loop van 1988 met wat meubilair verder worden ingericht, dit in afwachting van de beslissing omtrent een definitieve werkplek.

Onderwerpen waar de interesse van bezoekers naar uitging of waarover inlichtingen werden verstrekt waren o.a.: school met de Bijbel te Tonden, school Molenstraat, wonen en werken in Hall en Eerbeek vanaf ca. 1800, geërfd op de Veluwe, muziektent te Brummen, geschiedenis van Leuvenheim, stationsgoederenloods te Eerbeek, archeologie, oprichtingsdata Oranjeverenigingen, naamgeving Steenbeekmavo en Cromhouthuis, C.J. van Doorn (waterbouwkundige, afkomstig uit Hall), Becker's Sons-fabriek, ouderdom en ingebruikneming begraafplaatsen in de gemeente, kermis te Hall, steenfabriek van D.C. van Walree, vuilstortplaats te Brummen, diverse (land)huizen.

In het verslagjaar werden enkele oude gemeenteverslagen en een zevental 19^e-eeuwse kaarten gerestaureerd en/of gereinigd. ook werd het oudste stuk dat in de gemeentelijke archiefbewaarplaats berust (een charter uit 1638) gerestaureerd. Een origineel exemplaar van de "Gids voor Brummen en omstreken" uit 1897 werd opnieuw ingebonden; de acht delen van de "Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland", een waardevol bezit, werden van een passende band voorzien. Vijfentwintig jaargangen van de Brummense Courant, die twee keer gevouwen in archiefdozen werden bewaard, werden gekartoneerd.

Waterschap Oost-Veluwe

De zorg die het waterschap aan haar oude archieven besteedt werd nog eens extra onder de aandacht gebracht in een publikatie die in december 1987 in diverse regionale bladen verscheen. Onderdeel daarvan was een door mij verzorgde bijdrage met enkele gegevens uit de waterstaatsgeschiedenis van Gelderland.

Het waterschap was een van de deelnemers aan een bedrijvenexpositie die in oktober 1987 te Apeldoorn werd gehouden ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan van het Christelijk Lyceum aldaar. Voor deze gelegenheid werd door mij een vitrine ingericht met enkele stukken uit het oud-archief, voorzien van verklarende teksten.

Een benoemingsakte van een dijkgraaf uit 1771, een ligger van keurzaden en een notulenboek uit de eerste helft van de 19^e eeuw, alsmede enkele losse stukken werden gerestaureerd. Een kaart van het polderdistrict Veluwe uit 1870 werd gerestaureerd en opgespannen. Voorzien van een bijpassende lijst heeft deze een plaats gekregen in de hal van het waterschapshuis.

De aanschaf van het standaardwerk van Beekman over het oude dijk- en waterschapsrecht werd al genoemd. ook werden enkele inventarissen van andere archiefdiensten ontvangen.

Onderwerpen waar de belangstelling van bezoekers naar uitging of waarop gevraagde inlichtingen betrekking hadden zijn: eigenerven op de Veluwe, geschiedenis van Eerbeek en Hall, beken op de Veluwe, oude rechten tot het afleiden van water uit de Voorsterbeek t.b.v. het kerspel Hall.

Onderzoek bij Rhienderstein

Zo nu en dan stelt men mij de vraag: "Zou er bij ons ook zo iets in de grond zitten?" Degene die de vraag stelt is steevast afkomstig uit een van de andere plaatsen dan Eerbeek en Loenen.

Ik kan daar eigenlijk alleen maar op antwoorden: "Dat zal wel, maar ik weet het niet. Ik heb er nooit naar gekeken."

Dikwijls vindt men dat dan wel een beetje jammer, maar om praktische redenen kan ik er niet aan beginnen om regelmatig onderzoek te doen in plaatsen als Brummen, Leuvenheim, Empe, Klarenbeek of Beekbergen.

Alleen wanneer iemand in deze plaatsen een vondst meldt, kom ik langs om die te bekijken. Zo mogelijk probeer ik ter plaatse of elders uit te zoeken wat voor vondst het is en hoe oud het is. Bovendien wil ik dan graag de exacte plaats waar de vondst is gedaan wat nader bekijken. Is het werkelijk iets bijzonders dan stel ik de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek (R.O.B.) in Amersfoort op de hoogte. Dat gebeurt telefonisch wanneer er "haast" bij is en anders volgt een schriftelijke melding op een iets later tijdstip.

Wordt er in een plaats veel gebouwd, zoals in Eerbeek en, de laatste tijd, Loenen, dan kost het erg veel tijd om de bouw een beetje behoorlijk bij te houden. Dat "bijhouden" houdt in: enkele malen per week alle bouwputten en storthopen bekijken. Wordt er dan ook nog iets gevonden, dan gaat er ook nog weer veel tijd zitten in het schoonmaken, het nummeren en het determineren van de vondsten. Aan de hand van de resultaten daarvan wordt dan een definitieve uitgebreide vondstmelding gemaakt voor het R.O.B. Is het iets heel bijzonders dan heeft de plaatselijke pers daar natuurlijk belangstelling voor: erg fijn natuurlijk, maar ook dat kost tijd!

Wat ik met deze lange inleiding probeer duidelijk te maken is: Ik vind bodemvondsten in andere plaatsen in het gebied van De Marke (of daarbuiten) even interessant als die in Eerbeek en Loenen, maar ook mijn uren duren maar 60 minuten.

Misschien zijn er in de genoemde plaatsen wel mensen die zelf eens een oogje in het zeil willen houden bij de bouw en andere activiteiten waarbij sprake is van grondverzet. Mocht er behoefte bestaan aan een "spoedcursus archeologie", dan valt dat via De Marke waarschijnlijk wel te regelen.

Terug naar de titel: een korte terugblik op een onderzoek tijdens de nieuwbouw op het terrein van Rhienderstein aan de Knoevenoordstraat bij Brummen.

In april 1987 ontving de R.O.B. een vondstmelding van mevrouw Delfin, een al bejaarde amateurarcheologe uit Elst (U), die overal waar zij verschijnt een spoor van vondstmeldingen achterlaat. Zij kwam tijdens de bouwwerkzaamheden op Rhienderstein en ontdekte daar o.a. een aantal scherven van laat-middeleeuws aardewerk. Daarop ontving ik van de R.O.B. het verzoek om daar ook eens een kijkje te nemen. Dit was dus zo'n geval als boven omschreven: er was al iets gevonden. Daarom was deze plaats zeker een bezoek waard.

Na toestemming te hebben gevraagd en gekregen van de Stichting Philadelphia Voorzieningen, ben ik er in de periode van mei tot augustus 1987 ongeveer vijf keer geweest.

Al snel bleek dat er op deze plaats inderdaad sprake was van aardewerk vanaf de late middeleeuwen. In totaal vond ik bij het nieuwe gebouw en bij de "boerderij" aan de andere kant van de huisjes een honderdtal scherven, waarvan ongeveer een kwart uit de tijd van ongeveer 1200 tot 1500.

Het zou te ver voeren nu diep op alle gevonden soorten aardewerk in te gaan. Geïnteresseerden kunnen er iets over vinden in eerdere artikelen in ons Mededelingenblad en wellicht in een bibliotheek.

Ik volsta met een aantal voor de datering bruikbare soorten aardewerk:

kogelpot	750	—	1300
blauwgrijs	1175	—	1350
paffrath	1100	—	1250
steengoed	vanaf		1300
rood	vanaf		1300
pijpfragmenten	vanaf		1300

Het zal duidelijk zijn dat de genoemde jaartallen niet zo "absoluut" zijn als ze er uit zien: ze geven ongeveer de tijd aan waarin dit aardewerk werd gemaakt en gebruikt.

Voor de aanwezigheid van het zgn. "paffrath" verraadt ons dat op de plaats van het hoofdgebouw en naaste omgeving misschien nog vóór 1200 mensen kunnen hebben gewoond. Omdat er aardewerk is gevonden uit de hele periode vanaf ongeveer 1200 tot voor kort, is het geod mogelijk dat deze plaats continu bewoond is geweest vanaf die tijd.

Bij de "boerderij" was het aardewerk iets "jonger", vanaf ongeveer 1300. Of dat toen een zelfstandige bewoning is geweest, of dat het afkomstig is van dezelfde nederzetting als die bij het hoofdgebouw, valt niet te zeggen.

Op de Bodemkaart van Nederland (1:50000) staat deze plaats aangegeven als "zEZ23" met als grondwatertrap "VII". Dat is de codering voor: een hoge zwarte enkeerdgrond met lemig fijn zand, met een gemiddelde hoogste grondwaterstand van meer dan 80 cm beneden het maaiveld en een gemiddelde laagste grondwaterstand van meer dan 160 cm beneden het maaiveld.

Enkeerdgronden zijn oude bouwlanden in zandgebieden. Zij zijn ontstaan door de voortdurende plaggenbemesting vanaf de late middeleeuwen. Zodra de zwarte minerale "eerdlaag" meer dan 50 cm dik is, spreekt men van "enkeerdgronden".

Met de genoemde Bodemkaart moet men overigens wel een beetje voorzichtig zijn: de kaart is vrij grootschalig en er zijn plaatselijke afwijkingen mogelijk. Maar het blijft een nuttig en, ook wat betreft het uiterlijk, fraai hulpmiddel. In ons geval bestond de bovenlaag bij Rhienderstein inderdaad uit een dikke zwarte laag zand. Of de grondwaterstanden ook juist zijn, kan ik niet beoordelen.

Resumerend:

In de omgeving van het hoofdgebouw van Rhienderstein zijn sporen van een nejerzetting vanaf ongeveer 1200 gevonden. Aan de andere kant van de huisjes, bij de "boerderij" waren de sporen iets "jonger", ongeveer vanaf 1300. Toch een leuk resultaat!

J. Coenraads, nov. 1988.

Literatuur: Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50000, Blad 33 Oost Apeldoorn. Met Toelichting. Stiboka 1979.

Archeologie in de praktijk, Steenhouwer/Warringa. Weesp 1985.

